

Nogle jubilæer

Af *Peter Kr. Iversen*.

Historisk Samfund for Sønderjylland kan i år fejre tre jubilæer, nemlig 75-året for udgivelsen af medlemsskriftet Sønderjyske Årbøger, 40-året for Sønderjysk Månedsskrift og 25-års jubilæet for starten af serien: Skrifter udgivne af Historisk Samfund for Sønderjylland. Disse jubilæer markeres ved udsendelsen af en årbog i to halvbind i et omfang på ca. 500 sider, ved udsendelsen af et udvidet aprilhæfte af Sønderjysk Månedsskrift til alle foreningens medlemmer samt for skriftrækkens vedkommende ved udgivelsen af Peder H. Smidts erindringer. Disse meget bekostelige udgivelser har kun været mulige takket være betydelige understøttelser fra legater, fonds og institutioner her i landsdelen og i kongeriget. For denne hjælp takkes på det hjerteligste. Ligeledes vil vi gerne takke de mange medarbejdere, der med kort varsel har leveret bidrag til nærværende jubilæumsårbog.

Andetsteds i denne årbog beretter landsarkivar, dr. phil. Harald Jørgensen om baggrunden for oprettelsen af Sønderjyske Årbøger i 1889 og om udgivelsen i de første år indtil A. D. Jørgensens død i 1897. Det er ikke meningen, at der her skal gives en udtømmende skildring af tidsskriftets historie i tiden derefter, men enkelte ting skal dog fremdrages. Der er således god grund til at nævne, at den såkaldte københavnske redaktion efter A. D. Jørgensens død overtages af senere professor, dr. phil. Aage Friis og senere direktør for Nationalmuseet, dr. phil. M. Mackeprang. Det var dog navnlig sidstnævnte, der tog sig af det egentlige redaktionsarbejde. Iøvrigt havde han allerede fra 1892 været medarbejder ved årbogen, idet det var ham, der leverede oversigterne over den historiske litteratur vedrørende Sønderjyllands historie. Hans sidste bidrag til Sønderjyske Årbøger kom i 1954 og handlede om pastor Jørgensen i Skærbæk og de kirkelige myndigheder. Han har således i over 60 år været en højt værdsat medarbejder — en rekord, som formentlig vil blive stående i lange tider, måske aldrig nået af nogen anden. Den københavnske redaktion udskif-

tedes 1914 med senere rigsarkivar, dr. phil. Axel Linvald og senere arkivar i udenrigsministeriet Axel Heils, men den nye redaktion nåede kun at få 1. halvbind 1914 udsendt og at få 6 ark af 2. halvbind trykt. Ved militærcensurens indførelse måtte arbejdet afbrydes, og det var umuligt at fortsætte det under krigen.

Kort efter A. D. Jørgensens død skete der også en ændring i den sønderjyske redaktion, idet Sprogforeningens sekretær, cand. math. Nik. Andersen efter Gustav Johannsens død i 1901 blev H. P. Hanssens og P. Skaus medredaktør. Tidsskriftet bevarede sin karakter, idet der som hidtil bragtes både historiske og politisk aktuelle afhandlinger. Indtil 1901 havde Gustav Johannsen skrevet de nationalpolitiske oversigter i afhandlingsform, men fra 1902 sker den ændring, at Nik. Andersen giver oversigter over de vigtigste hændelser i kronologisk form, medens H. P. Hanssen i hver årgang bringer en afhandling om et vigtigt aktuelt nationalpolitisk emne. Der bringes nu også ved frimenighedspræst Thade Petersen korte referater af de danske årsmøder. Udgivelsen af Sønderjyske Årbøger støttedes fremdeles især af de københavnske foreninger To Løver og 4 S, men der ydedes også betydelige tilskud fra anden side.

Efter verdenskrigen gik der nogle år, før udgivelsen af Sønderjyske Årbøger kunne genoptages. Peter Skau, Bukshave, døde gammel og mæt af dage 1917, og Nik. Andersen nåede heller ikke at opleve genforeningen, idet han døde hen på efteråret 1919. H. P. Hanssen var optaget af andre og vigtigere sager og kunne derfor først i 1921 begynde at arbejde med planerne om at fortsætte udgivelsen. Andet halvbind af årgang 1914 var halvfærdigt, og i første omgang måtte man se at få det afsluttet og udsendt. Men efter at det var trykt, blev næsten hele oplaget ødelagt ved brand i august 1921. Et nyt oplag måtte sættes i arbejde, men igen var ulykken ude, idet det blev ødelagt ved en brand på Hejmdals Bogtrykkeri. Andet halvbind af årgang 1914 kunne derfor først udsendes hen på året 1923. Noget kunne tyde på, at H. P. Hanssen oprindeligt har ønsket selv at fortsætte udgivelsen af Sønderjyske Årbøger, men da tanken om oprettelsen af et historisk samfund for Sønderjylland var blevet rejst på Dansk Historisk Fællesforenings årsmøde i Haderslev d. 23.-25. juni 1922, gik han straks ind på tanken om, at Sønderjyske Årbøger skulle være den nye forenings medlemsskrift. På det nævnte årsmøde udtalte stift-

*M. Mackeprang.
Medarbejder
ved Sønderjyske
Årbøger
1892-1954.*

amtmand Haarløv i sin velkomsttale til deltagerne håbet om, at mødet måtte give stødet til, at der oprettedes et sønderjysk historisk samfund, og hans ønske understøttedes af direktør P. A. Callø og dr. Marius Kristensen, Askov. Redaktør P. Eliassen, Kolding, kunne oplyse, at de første skridt til genudsendelsen af Sønderjyske Årbøger allerede var taget.

I den følgende tid arbejdedes der derefter med tanken om oprettelsen af et historisk samfund, hvis fornemste opgave skulle være udgivelsen af Sønderjyske Årbøger. Der blev hen på efteråret 1922 afholdt et par forberedende møder, det sidste den 4. december, hvori deltog H. P. Hanssen, redaktør P. Eliassen, Kolding, og pastor Thade Petersen, Haderslev. Der blev her truffet beslutning om at udsende indbydelse til ca. 120 historisk interesserede mænd i Sønderjylland og i kongeriget til et stiftende møde den 19. december på Folkehjem. I dette møde, hvis dirigent var

stiftamtmand Haarløv, deltog henved 50 mand fra alle egne af Nordlesvig og nogle fra kongeriget. Et af redaktør Eliassen forfattet lovudkast vedtoges med enkelte ændringer. Der var nogen diskussion om foreningens navn, som i indbydelsesskrivelsen havde været foreslået som Historisk Samfund for de sønderjyske Landsdele. Heldigvis blev man dog enige om navnet Historisk Samfund for Sønderjylland, og dermed fastsloges fra første færd, at også interesserede syd for grænsen skulle være velkomne som medlemmer. På mødet valgtes en styrelse bestående af 9 medlemmer. Man bestræbte sig ved valget på at få de forskellige egne repræsenteret og samtidig at få kvalificerede medlemmer til at tage sig af redaktionsarbejdet med Sønderjyske Årbøger. Valgt blev H. P. Hanssen og købmand Th. Ries, begge Åbenrå, amtslæge, dr. med. H. Lausten-Thomsen og seminarielærer Claus Eskildsen, begge Tønder, pastor Thade Petersen, Haderslev, sparekassedirektør Nis Nissen, Nordborg, dr. phil. Marius Kristensen, Askov, redaktør P. Eliassen, Kolding, og dr. Mackeprang, København. Ved stiftelsen talte foreningen 60 medlemmer. Styrelsen konstituerede sig ved et møde den 4. januar med H. P. Hanssen som formand, Thade Petersen som sekretær og Th. Ries som kasserer. Redaktionsudvalget kom til at bestå af formanden, sekretæren og amtslæge, dr. Lausten-Thomsen.

Den første og vigtigste opgave måtte nu være at skabe en medlemskreds, der i hvert fald i det væsentlige kunne bære udgivelsen af Sønderjyske Årbøger. Det ser ud til, at redaktør P. Eliassen på det første styrelsesmøde fik i opdrag at skrive koncept til det opråb, der skulle opfordre til indmeldelse, men han opgav, og Thade Petersen koncipierer derefter opråbet, som begynder således:

Det land, vi bor i, er vort. Vore fædre har levet her før vi, i tusinder af år. De har ryddet de endeløse skove og vendt hver fure på vore marker. De har banet de gamle veje og rejst de hundreder af kæmpehøje. De har trukket skellet mellem sysler, herreder, sogne og byer og mellem deres og naboens mark. Og når fjenden kom i landet, led og stred de for at værne om det. Volde, grave og bavnøje vidner om deres tapre færd, ikke mindre end de tusinder af våben, de rustninger og skibe, vore moser gemmer. De har bygget de gamle gårde og rejst de smukke borgerhuse, vi endnu glædes ved. Næsten på hver fodsbred jord i vort land finder vi spor af deres færd.

Alt dette og meget andet står som vidne om det liv, vore fædre har levet her før vi — men som tavse vidner. Historieskriveren søger at give det mæle. Hvor det lykkes for ham, bliver vort land levende for os. Der fortæller skove, marker, veje, høje, kirker, huse, skel og grøfter

*H. P. Hansen.
Historisk
Samfunds
formand
1922-36.*

om, hvad der levedes her i tusinder af år, før vi fik vort korte spand af tid at færdes her i.

»Historisk Samfund for Sønderjylland« vil opmuntre til således at fortælle om vort lands historie, vil tilskynde til det og hjælpe til at udbrede det, der fortælles, både om stort og småt. Det vil søge at gøre vort land levende for os.

Efter disse malende ord fortsættes med en opfordring til, at alle historisk interesserede nord og syd for den gamle grænse bør slutte op om Historisk Samfund for Sønderjylland. Appellen gav også resultat, selv om ikke i så stor udstrækning, som man havde håbet og ventet. Ved det første årsmøde på Urnehoved den 15. juli 1923 kunne der meldes om et medlemstal på 379.

Helt uden lyde var starten ikke, idet det kom til en mindre kontrovers med Sønderjyske Årbøgers gamle københavnske støtteforening To Løver, hvis formand, rektor H. P. Hansen, hævdede,

at foreningen sammen med 4 S ejede og havde udgivelsesretten til Sønderjyske Årbøger. Omend både H. P. Hanssen og dr. Mackeprang kunne dokumentere, at To Løver og 4 S kun havde ydet en ganske vist meget værdsat understøttelse til Sønderjyske Årbøger sammen med andre foreninger og fonds, fastholdt rektor H. P. Hansen sit standpunkt, men erklærede dog, at To Løvers nuværende styrelse intet yderligere ville foretage sig i sagen. Et par årtier senere var To Løver så formildet, at man af egen drift og vederlagsfrit overlod Historisk Samfund en beholdning af gamle årgange af Sønderjyske Årbøger.

De tre redaktører trådte straks i funktion og holdt i løbet af vinteren og foråret nogle redaktionsmøder. Der manglede ikke stof, og man kunne derfor allerede i 1923 levere medlemmerne en god og omfangsrig årbog på 320 sider med afvekslende afhandlinger. Også de følgende årgange bragte en række gode afhandlinger, bl. a. af Johan Plesner, Holger Hjelholt, Th. O. Achelis, Emilie Andersen, Henrik Ussing og Carsten Petersen. De nationalpolitiske oversigter bragtes nu af Thade Petersen, medens bl. a. H. P. Hanssen, Harald J. Rud, Niels Hansen og Kr. Refslund Thomsen leverede bidrag om nyere og aktuelle nationalpolitiske forhold. Redaktionsarbejdet besørgedes i det store og hele af den lærde redaktionssekretær, pastor Thade Petersen, men i enkelte tilfælde trådte P. Eliassen til ved tilretningen af manuskripter. Nu og da sendte redaktionen også en afhandling til sagkyndig bedømmelse hos dr. Mackeprang eller dr. Marius Kristensen. Krigen kom til at spille en stor rolle i de første årgange efter starten i 1923. Det var navnlig dr. Lausten-Thomsen, der interesserede sig for at indsamle og bringe erindringer fra soldaternes oplevelser ved fronterne. Til sidst samlede han disse soldatererindringer i en serie, som han kaldte »I Krigens Vold«.

Efteråret 1928 sker der en ændring i redaktionens sammensætning, idet H. P. Hanssen træder tilbage, medens til gengæld forstander Hans Lund, Rødding, der var blevet indvalgt i styrelsen 1927, og landsarkivar Frode Gribsvad, indvalgt 1928, begge historikere af profession, bliver medlemmer af redaktionsudvalget. Denne ændring må til dels ses på baggrund af en vistnok overdreven kritik, som professor Aage Friis underhånden rettede mod det historiske arbejde i landsdelen og dermed også mod Sønderjyske Årbøger. Den rekonstruerede redaktion tager kritik-

*Thade Petersen.
Historisk
Samfunds
sekretær
1922-37*

ken til sig og retter henvendelse til forskellige fremtrædende kongerigske historikere om at hjælpe med til at få mere lødigt stof frem, men det blev dog først og fremmest de fire sønderjyder Carsten Petersen, H. Hejselbjerg Paulsen, H. F. Petersen og J. Holdt, som med deres kirkehistoriske afhandlinger kom til at præge tidsskriftet i de følgende år.

Hidtil havde der i Sønderjyske Årbøger efter 1923 kun været en enkelt boganmeldelse af dr. Lausten-Thomsen, nu begynder Frode Gribsvad fra 1930 i oversigtsform at give kritiske vurderinger af den tyske litteratur vedrørende Sønderjyllands historie; også egentlige anmeldelser begynder at vinde indpas, men endnu spredt og tilfældigt. Først så sent som 1938, efter at dr. phil. Karl N. Bock i 1937 havde afløst Thade Petersen som redaktionssekre-

tær, indføres en fast anmeldelsesrubrik. Denne er senere blevet udvidet og i fortsættelse heraf kom i 1953 rubrikken Bognyt, der henleder læsernes opmærksomhed på bøger, som af den ene eller anden grund, navnlig af pladshensyn, ikke kan få en egentlig anmeldelse. De mere samlende litteraturoversigter, der nu især omfatter afhandlinger i tyske tidsskrifter, fortsættes fra 1941 under afvekslende former af Troels Fink, Johan Hvidtfeldt, Aage Bonde og Peter Kr. Iversen. En ny rubrik Noter og Nyt kom til i 1955. Heri berettes om små og større begivenheder inden for det historiske arbejde i Sønderjylland i dets forskellige afskygninger. Fra 1935 er Historisk Samfunds årsberetninger trykt i årbogen. Thade Petersens oversigter over det folkelige og nationalpolitiske arbejde i landsdelen standser 1933, og herefter kan man vel sige, at Sønderjyske Årbøger i det hele og store er på linie med de kongerigske amtshistoriske samfunds årbøger, dog således, at Sønderjyske Årbøger stadig har et særpræg derved, at det er et grænselands historie, der skrives om i dem. Afhandlingernes kvalitet har naturligvis været vekslende, men som en slags målestok kan dog nævnes, at Dansk Historisk Fællesforenings pris for gode afhandlinger i de amtshistoriske årbøger ikke mindre end 6 gange er blevet tildelt forfattere for bidrag i Sønderjyske Årbøger.

Ved dr. Bocks bortrejse fra landsdelen i 1941 efterfulgtes han af Johan Hvidtfeldt som redaktionssekretær, og denne afløstes igen 1946 af Peter Kr. Iversen. Fra 1956 er Knud Fanø redaktionssekretær.

Af rent ydre forhold kan iøvrigt nævnes, at Sønderjyske Årbøger i 1933 skiftede fra et mindre format til det nuværende, og at man i 1957 gav tidsskriftet et lidt mere festligt udseende ved at give det et smudsomslag med skiftende illustrationer på forsiden. Oplagets størrelse er vokset i trit med Historisk Samfunds medlemstal; i år trykkes årbøgerne således i et oplag på 3000. Fra 1901 er tidsskriftet blevet trykt i Hejmdals Bogtrykkeri i Åbenrå.

Spørgsmålet om udgivelsen af skrifter ud over Sønderjyske Årbøger rejstes endnu før Historisk Samfund for Sønderjylland var stiftet, idet Axel Linvald allerede i et brev af 13. december 1922 til H. P. Hanssen foreslog oprettelsen af »Sønderjyske Samlinger«, hvori breve og aktstykker skulle kunne publiceres på originalsproget. I 1927 anbefaler Aage Friis, at Historisk Samfund udgiver selvstændige bøger, og har navnlig købstadshistorier i tan-

*H. Lausten-Thomsen.
Historisk Samfunds
formand 1936-56.*

kerne. Et par år efter var styrelsen inde i forhandlinger med redaktør Harald J. Rud, Haderslev, om udgivelsen af en bog, der skulle behandle udviklingen i Sønderjylland 1920-30, og som skulle have et omfang på 500 sider. Da man ikke kunne opnå den fornødne understøttelse, ca. 10.000 kr., måtte planen dog opgives. Den første bog, hvis udgivelse i Historisk Samfund kom til at medvirke ved, blev derfor »Festskrift til H. P. Hanssen« i anledning af hans 70-årsdag d. 21. februar 1932. Bogen udsendtes sammen med Sprogforeningen og Skoleforeningen, men det praktiske arbejde ved udgivelsen lå hos Historisk Samfund, hvis medlemmer fik det store og lødige værk i stedet for en årgang af Sønderjyske Årbøger. Tanken om udgivelsen af selvstændige bøger fremsættes igen i 1935 af Frode Gribsvad, men man har ingen penge. Planerne tager dog efterhånden mere fast form. På et styrelsesmøde den 12. november 1938 vedtages, at den planlagte bog »Tønder gennem Tiderne« skal optages i en ny »særrække«, og i samme møde besluttet efter en længere drøftelse, at denne række skal åbnes med provst Erik Christensens bog: »Fra min Virksomhed i Tønder«. Denne bog udsendes i 1939, og det afsløres da, at den nye rækkes navn bliver: »Skrifter, udgivne af Historisk Samfund for Sønderjylland«. I de forløbne 25 år er derefter i skriftrækken

udsendt 30 publikationer, spændende fra biografier og memoirer over afhandlinger om nationale, religiøse og økonomiske forhold til købstadshistorier og vejledninger i lokal- og personalhistorisk arbejde. Foreløbig er tre disputatser udsendt i rækken. En enkelt af publikationerne, nemlig A. Svenssons værk om redaktør Jens Jessen, udkom i tre bind, og Olav Christensens bibliografi over sønderjysk slægtstavlelitteratur er udkommet i anden og udvidet udgave. I det hele taget er ikke få af skriftrækkens numre efterhånden udsolgt, og det overvejes at udsende nogle af vejledningerne i nye og reviderede udgaver. Ved Historisk Samfunds omorganisering i 1955 fik skriftrækken sit eget redaktionsudvalg, bestående af Troels Fink, Johan Hvidtfeldt, Peter Kr. Iversen og Hans Lund. Fra 1961 er endvidere H. V. Gregersen medlem af udvalget og fungerer som dettes sekretær. Bøgerne i skriftrækken er med enkelte undtagelser trykt i Th. Laursens Bogtrykkeri.

Der vil i Sønderjysk Månedsskrifts julihæfte blive givet en skildring af dette tidsskrifts historie gennem 40 år. Her skal blot nævnes, at seminarielærer Claus Eskildsen og amtslæge, dr. H. Lausten-Thomsen på et styrelsesmøde den 1. marts 1924 fremsatte forslaget om udgivelsen af et mere folkeligt tidsskrift, som kunne vinde udbredelse i kredse, for hvem Sønderjyske Årbøger kunne forekomme en lidt tung kost. Der var ikke langt fra tanke til handling, idet det første hæfte allerede blev udsendt 1. juli samme år under redaktion af de to forslagsstillere. I mere end 20 år redigerede derefter de to mænd tidsskriftet, som navnlig fik et betydeligt holdertal i Vestslesvig. Nu har månedsskriftet ca. 900 abonnenter fordelt over hele landsdelen.

Med sine to tidsskrifter, med sin skriftrække og andre publikationer som f. eks. Flensborg Bys Historie, der blev udgivet sammen med Grænseforeningen, den store billedbog, som netop er udsendt, samt bøgerne i den såkaldte lille serie har Historisk Samfund for Sønderjylland søgt at yde sit bidrag til dansk kulturarbejde i landsdelen. I en jubilæumsartikel i anledning af Sønderjyske Årbøgers 50-års jubilæum skrev dr. Lausten-Thomsen: »Sønderjyllands åndelige eje havde været mindre og mere ensidigt, om ikke Sønderjyske Årbøger i de mange år havde bragt bud fra dansk historiegranskning og selv havde været præget af dansk ånd«. Det samme kan i dag forhåbentligt også siges om Historisk Samfunds øvrige udgivervirksomhed.